

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

SO'FI OLLOHYOR ASARLARIDA AXLOQIY TARBIYA

Rahmatov Erkin Tagaymuradovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, dotsent (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada So'fi Ollohyor asarlarida aks etgan axloqiy tarbiya, ma'naviy kamolot, nafs tarbiyasi, ilm va amal birligi, sabr, halollik, odob, ustoz-shogird munosabati kabi tushunchalar O'zbekiston ta'lim-tarbiya tizimi ehtiyojlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Maqolada So'fi Ollohyor shaxsiyati va ijodiy merosi faqat mumtoz adabiyot hodisasi sifatida emas, balki xalq pedagogikasi, tasavvufiy tafakkur va milliy ma'naviy tarbiya tajribasi bilan uzviy bog'langan ilmiy-ma'rifiy manba sifatida qaraladi. Muallifning "Sabot ul-ojizin" asari markaziy manba sifatida olinib, undagi axloqiy qarashlar zamonaviy ta'limdagi tarbiyaviy vazifalar, yoshlar ma'naviyati, akademik halollik, raqamli muhitda o'zini tutish madaniyati va kasbiy mas'uliyat masalalari bilan uyg'unlashtiriladi. Tadqiqotda tarixiy-adabiy, pedagogik, aksiologik va qiyosiy tahlil usullari asosida So'fi Ollohyor merosining bugungi amaliy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: So'fi Ollohyor, axloqiy tarbiya, Sabot ul-ojizin, ma'naviy kamolot, nafs tarbiyasi, odob, halollik, sabr, komil inson, milliy tarbiya, O'zbekiston ta'limi.

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ В ТРУДАХ СУФИ АЛЛАХЬЯР

Рахматов Эркин Тагаймурадович

Деновский институт предпринимательства и педагогики, доцент (PhD)

Аннотация

В данной статье анализируются концепции нравственного воспитания, духовной зрелости, самообразования, единства знания и действия, терпения, честности, порядочности, взаимоотношений учителя и ученика, отраженные в произведениях Суфи Аллахьяра, в контексте потребностей системы образования Узбекистана. В статье рассматривается личность и творческое наследие Суфи Аллахьяра не только как классический литературный феномен, но и как научно-педагогический источник, неразрывно связанный с народной педагогикой, мистической мыслью и опытом народного духовного воспитания. В качестве центрального источника взято произведение автора «Сабат уль-аджизин», а содержащиеся в нем нравственные взгляды соотносятся с задачами современного образования, молодежной духовностью, академической честностью, культурой поведения в цифровой среде и профессиональной ответственностью. Исследование выявляет современное практическое значение наследия Суфи Аллахьяра на основе историко-литературных, педагогических, аксиологических и сравнительно-аналитических методов анализа.

Ключевые слова: Суфийский Аллахяр, нравственное воспитание, Сабат уль-аджизин, духовное совершенство, воспитание души, порядочность, честность, терпение, совершенный человек, национальное образование, образование в Узбекистане.

MORAL EDUCATION IN THE WORKS OF SUFI ALLAHYOR

Rahmatov Erkin Tagaymuradovich

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Associate Professor (PhD)

Abstract

This article analyzes the concepts of moral education, spiritual maturity, self-education, unity of knowledge and action, patience, honesty, decency, teacher-student relationship reflected in the works of Sufi Allahyor in connection with the needs of the education system of Uzbekistan. The article considers the personality and creative heritage of Sufi Allahyor not only as a classical literary phenomenon, but also as a scientific and educational source inextricably linked with folk pedagogy, mystical thought and the experience of national spiritual education. The author's work "Sabot ul-ojizin" is taken as a central source, and the moral views in it are combined with the educational tasks of modern education, youth spirituality, academic honesty, culture of behavior in the digital environment and professional responsibility. The study reveals the current practical significance of the heritage of Sufi Allahyor based on historical-literary, pedagogical, axiological and comparative analysis methods.

Keywords: Sufi Allahyor, moral education, Sabat ul-ajizin, spiritual perfection, education of the

soul, decency, honesty, patience, perfect person, national education, education in Uzbekistan.

Soʻfi Ollohyor ijodi oʻzbek mumtoz adabiyotida insonni maʼnaviy poklash, axloqiy jihatdan tarbiyalash va hayotga masʼuliyatli munosabatda boʻlishga daʼvat etuvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Uning asarlarida axloq masalasi oddiy nasihat yoki umumiy pand-nasihat shaklida emas, balki insonning qalbi, aqli, irodasi, tili, amali va jamiyatdagi oʻrni bilan bogʻliq yaxlit tarbiyaviy tizim sifatida namoyon boʻladi. Bu jihat Soʻfi Ollohyorni faqat shoir yoki tasavvuf vakili sifatida emas, balki milliy axloqiy tafakkurni xalqqa tushunarli tilda ifoda etgan mutafakkir sifatida baholashga asos beradi.

Soʻfi Ollohyor XVII–XVIII asrlar oʻzbek adabiy-ijtimoiy muhitida yashab ijod qilgan, turkiy tilda tasavvufiy-maʼrifiy adabiyotning taʼsirchan namunalarini yaratgan adiblardan biridir. Manbalarda u Kattaqoʻrgʻon bekligiga qarashli Minglar qishlogʻi bilan bogʻliq holda tilga olinadi, ayrim manbalarda 1644–1724-yillar oraligʻida yashagani qayd etiladi. Uning “Maslak ul-muttaqin”, “Murod ul-orifin”, “Maxzan ul-muteʼin”, “Sabot ul-ojizin” kabi asarlari din, maʼrifat, odob, taqvo va inson kamoloti masalalariga bagʻishlangan. “Sabot ul-ojizin” esa xalq orasida keng tarqalgan, madrasa va maktab muhitida oʻqilgan, diniy-maʼrifiy hamda axloqiy tarbiya manbai sifatida qadrlangan asarlardan biri sifatida koʻrsatiladi [4].

Axloqiy tarbiya tushunchasi har bir davrda jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlar, taʼlim maqsadlari va inson kamoloti haqidagi qarashlar bilan birga rivojlanadi. Hozirgi Oʻzbekiston sharoitida axloqiy tarbiya masalasi yanada dolzarb mazmun kasb etmoqda. Chunki taʼlim muassasalari oldida faqat bilimli yoshlarni tayyorlash emas, balki oʻz bilimni halol mehnat, ijtimoiy masʼuliyat, milliy qadriyatlarga hurmat, mustaqil fikr, madaniy muloqot va vatanparvarlik bilan uygʻunlashtira oladigan shaxsni shakllantirish vazifasi turibdi. “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunda taʼlim va tarbiyaning uzviyligi, shaxsning intellektual, maʼnaviy-axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi muhim yoʻnalish sifatida belgilangan. “Uzluksiz maʼnaviy tarbiya konsepsiyasi”da esa yoshlarda sogʻlom dunyoqarash, milliy anʼanalarga hurmat, his-tuygʻularni boshqarish, yaqinlarga gʻamxoʻrlik, maʼnaviy tahdidlarga qarshi immunitet kabi sifatlarini shakllantirish zarurligi taʼkidlanadi.

Soʻfi Ollohyor asarlaridagi axloqiy qarashlar ana shu zamonaviy vazifalar bilan mazmunan bogʻlanadi. Uning taʼlimotida insonning zohiriy koʻrinishi emas, ichki pokligi, soʻzi emas, amali, ilmga egaligi emas, shu ilmni toʻgʻri yoʻlda qoʻllay olishi muhim sanaladi. Bunday yondashuv bugungi taʼlimda koʻp tilga olinayotgan kompetensiya, hayotiy koʻnikma, emotsional barqarorlik, ijtimoiy masʼuliyat, akademik halollik, kasbiy etika kabi tushunchalar bilan uzviy bogʻliq. Shu sababli Soʻfi Ollohyor merosini oʻrganish faqat adabiyotshunoslik vazifasi emas, balki pedagogika, maʼnaviyat asoslari, yoshlar tarbiyasi va milliy qadriyatlarni taʼlim mazmuniga singdirish nuqtayi nazardan ham muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Soʻfi Ollohyor ijodini ilmiy oʻrganishda oʻzbek tadqiqotchilari tomonidan turli yoʻnalishlarda ishlar amalga oshirilgan. Bu izlanishlarda mutafakkirning hayoti, asarlarining matniy xususiyatlari, tasavvufiy qarashlari, til va uslubi, “Sabot ul-ojizin”ning xalq orasida tarqalishi, taʼlimiy-maʼrifiy ahamiyati va axloqiy gʻoyalari tahlil qilingan. Sh. Sirojiddinov, R. Zohid, I. Haqqul, R. Orzibekov, N. Komilov, M. Boysoatov kabi olimlar ishlarida Soʻfi Ollohyor merosi oʻzbek mumtoz adabiyoti va milliy maʼnaviy tafakkur tarixi bilan bogʻliq holda yoritiladi.

Sh. Sirojiddinov Soʻfi Ollohyor asarlarini ular yaratilgan davr, ijtimoiy muhit va diniy-maʼrifiy ehtiyojlar bilan bogʻlab oʻrganish zarurligini asoslaydi. Bu yondashuv mutafakkir ijodini zamondan ajratilgan holda emas, balki oʻsha davr kishisining maʼnaviy ehtiyoji, ijtimoiy muammosi va axloqiy izlanishi bilan birga anglashga yordam beradi. R. Zohidning “Sabot ul-ojizin” matni va sharhlariga oid ishlari esa asarning mazmun qatlamlarini ochish, diniy-tasavvufiy istilohlarni izohlash, baytlardagi maʼnaviy maʼnolarni ilmiy tahlil qilishda alohida ahamiyatga ega. “Sabot ul-ojizin” haqidagi tadqiqotlarda ushbu asarning xalq taʼlimida uzoq vaqt oʻqilgani, unga sharhlar yozilgani va u axloqiy-maʼrifiy tarbiyada muhim manba boʻlgani taʼkidlanadi [5].

I. Haqqulning tasavvuf va sheʼriyatga oid qarashlari Soʻfi Ollohyor ijodini kengroq maʼnaviy-estetik maydonda tushunishga xizmat qiladi. Tasavvufiy adabiyotda insonning nafs bilan kurashi, qalbni poklash, ishq, sabr, qanoat, tavba, tavozu va maʼrifatga intilish kabi tushunchalar oddiy axloqiy qoida emas, balki insonning ichki oʻzgarishiga olib keluvchi ruhiy jarayon sifatida talqin qilinadi. Soʻfi Ollohyor asarlarida ham aynan shu xususiyat yetakchilik qiladi. U axloqni tashqi qoidalar yigʻindisi sifatida emas, insonning ichki holati, niyati va amaliga bogʻliq jarayon sifatida tasvirlaydi.

M. Boysoatovning “Sabot ul-ojizin” hikoyatlari manbalari va matniy tadqiqiga oid maqolasida

asarning matnshunoslik va adabiyot tarixidagi o'rnini, undagi hikoyatlar orqali beriladigan axloqiy g'oyalarni, komil inson tarbiyasi, ilohiy muhabbat va yoshlar ma'naviyati masalalari tahlil qilingan. Muallif "Sabot ul-ojizin"ni faqat diniy-e'tiqodiy asar emas, balki tarbiyaviy imkoniyatga ega badiiy-ma'rifiy manba sifatida ko'radi. Bu fikr So'fi Ollohyor asarlarini pedagogik nuqtayi nazardan tadqiq etish uchun muhim nazariy asos yaratadi[6].

Mavjud adabiyotlar tahlili shundan dalolat beradiki, So'fi Ollohyor merosi ko'proq adabiyotshunoslik va tasavvufshunoslik nuqtayi nazardan o'rganilgan. Biroq uning asarlaridagi axloqiy tarbiya tizimini zamonaviy O'zbekiston ta'limi, yoshlar siyosati, ma'naviy tarbiya konsepsiyasi, akademik halollik madaniyati va raqamli jamiyat muammolari bilan bog'lab tadqiq etish hali ham dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Shu jihatdan ushbu maqolada So'fi Ollohyor qarashlari milliy adabiy meros va zamonaviy pedagogik ehtiyojlar kesishgan nuqtada tahlil qilinadi.

So'fi Ollohyor asarlarida axloqiy tarbiya inson tabiatini to'g'ri anglashdan boshlanadi. Uning nazarida inson faqat biologik mavjudot emas, balki aql, qalb, nafs, ruh, iroda va mas'uliyat sohibi bo'lgan murakkab ma'naviy mavjudotdir. Shuning uchun tarbiya insonni faqat intizomga o'rgatish, unga to'g'ri va noto'g'ri ishlar ro'yxatini berish, odob qoidalarini yodlatish bilan cheklanmaydi. Haqiqiy tarbiya insonda o'zini anglash, o'z kamchiligini ko'ra bilish, nafsni jilovlash, ezgulikka intilish, yomonlikdan tiyilish, halol mehnat qilish va jamiyatga foydali bo'lish istagini uyg'otadi. So'fi Ollohyor asarlaridagi axloqiy tarbiyaning asosiy xususiyati ham shundaki, u insonni tashqi nazorat orqali emas, ichki vijdon va ma'naviy uyg'oqlik orqali tarbiyalashni maqsad qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqolada ilmiy-tadqiqotning analiz, sintez kabi metod va usullaridan samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar.

Mutafakkir merosida nafs tarbiyasi axloqiy kamolotning boshlang'ich nuqtasi sifatida namoyon bo'ladi. Nafs insondagi hirs, manmanlik, kibr, hasad, g'azab, dangasalik, riyo, ochko'zlik va beqarorlikka moyil kuch sifatida tushuniladi. So'fi Ollohyor bu kuchni inkor qilmaydi, balki uni tarbiyalash, nazorat qilish va ezgu maqsadga bo'ysundirish zarurligini uqtiradi. Zamonaviy pedagogikada bu g'oya o'zini o'zi boshqarish, emotsional intellekt, irodaviy barqarorlik, shaxsiy mas'uliyat va xulqni refleksiv nazorat qilish tushunchalari bilan yaqin turadi. Masalan, talaba darsda faol qatnashishi, bilim olishi mumkin, ammo u imtihonda halollikka rioya qilmasa, boshqaning mehnatini o'ziniki qilib ko'rsatsa, internetdan ko'chirilgan matnni mustaqil ish sifatida topshirsa, uning bilimi axloqiy mazmunga ega bo'lmaydi. So'fi Ollohyor ta'limotida ilmning qadri uning inson xulqini poklashi va amalini to'g'rilashidan bilinadi[7].

So'fi Ollohyor asarlarida ilm va amal birligi markaziy g'oyalardan biridir. Ilm insonni ko'tarishi, unga yo'l ko'rsatishi, xato va to'g'ri farqlash imkonini berishi kerak. Biroq ilm amalga aylanmasa, u insonning qalbida kamtarlik, mas'uliyat va adolat tuyg'usini uyg'otmasa, u faqat tashqi bezak bo'lib qoladi. Mutafakkir uchun ilmning natijasi odobda, halollikda, sabrda, muloqotda, mehnatda va odamlarga munosabatda ko'rinadi. Bu g'oya bugungi O'zbekiston ta'limi uchun juda muhim. Chunki zamonaviy universitet bitiruvchisi faqat diplomga ega mutaxassis emas, balki o'z sohasida halol ishlaydigan, jamoa bilan muloqot qila oladigan, axborotdan mas'uliyatli foydalanadigan, kasbiy etikani saqlaydigan shaxs bo'lishi kerak.

Sabr So'fi Ollohyor asarlarida passiv kutish yoki ojizlik belgisi sifatida emas, balki ichki kuch, ma'naviy barqarorlik va aql bilan ish tutish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. So'fi Ollohyor uchun sabr insonni shoshqaloqlikdan, g'azabdan, yengil fikrdan, no'rin qarordan va ma'naviy sinishdan asraydigan fazilatdir. Ta'lim jarayonida sabr o'quvchi yoki talabaning qiyin mavzuni o'zlashtirishdagi matonatida, ustozning talabaga nisbatan individual yondashuvida, ota-onaning farzand tarbiyasidagi barqaror munosabatida namoyon bo'ladi. Masalan, dasturlash, matematika, xorijiy til yoki ilmiy tadqiqot kabi sohalarida natija bir kunda paydo bo'lmaydi. Talaba qayta-qayta xato qiladi, mashq qiladi, tuzatadi, qayta o'rganadi. So'fi Ollohyor asarlaridagi sabr g'oyasi ana shu jarayonga ma'naviy asos beradi.

Mutafakkir asarlarida halollik faqat mol-mulk masalasiga tegishli tushuncha emas, balki fikr, so'z, bilim, mehnat, munosabat va niyatdagi to'g'rilikni ham qamrab oladi. Halol odam o'zgalarning haqini yemaydi, va'dasiga vafo qiladi, ilmda soxtakorlik qilmaydi, ishda mas'uliyatdan qochmaydi, odamlar ishonchini suiiste'mol qilmaydi. Bugungi ta'limda bu tushuncha akademik halollik orqali yanada dolzarblashtirildi. Plagiat, sun'iy intellektidan noto'g'ri foydalanish, tayyor ishlarni sotib olish, testda ko'chirish, ilmiy manbani ko'rsatmaslik kabi holatlar bilim sifatini emas, shaxsning axloqiy holatini ham zaiflashtiradi. So'fi Ollohyor asarlaridagi halollik g'oyasi yoshlarda bilim olish madaniyatini faqat natijaga

emas, jarayonning pokligiga ham bog'lashga yordam beradi[8].

Odob So'fi Ollohyor ta'limotida shaxsning ichki tarbiyasi tashqi munosabatlarda namoyon bo'lishini anglatadi. Odobli inson so'zini o'ylab aytadi, o'zgalarni kamsitmaydi, kattani hurmat qiladi, kichikka izzat ko'rsatadi, ustoz qadrini biladi, ilm ahliga e'tiborli bo'ladi, suhbatda me'yorni saqlaydi. Hozirgi raqamli muhitda odob tushunchasi faqat jonli muloqot bilan cheklanmaydi. U ijtimoiy tarmoqlarda yozishish, izoh qoldirish, boshqalar fikriga munosabat bildirish, axborot tarqatish, foto va videolardan foydalanish madaniyatini ham qamrab oladi. So'fi Ollohyor merosidagi odob g'oyasini raqamli madaniyat bilan bog'lash yoshlarda internetda ham axloqiy mas'uliyatni saqlash ko'nikmasini shakllantiradi[9].

So'fi Ollohyor asarlarida ustoz-shogird munosabati alohida ma'naviy institut sifatida namoyon bo'ladi. Ustoz faqat ma'lumot beruvchi emas, balki xulqi, muomalasi, sabri, ilmga munosabati va adolati bilan shogirdga ta'sir ko'rsatuvchi shaxsdir. Shogird esa faqat eshituvchi emas, balki o'zini tarbiyalashga tayyor, savol berishga intiladigan, olgan bilimni amalga tatbiq etadigan, ustoz mehnatini qadrlaydigan inson sifatida ko'riladi. Zamonaviy oliy ta'limda bu munosabat mentorlik, tyutorlik, ilmiy rahbarlik va individual ta'lim trayektoriyasi bilan uyg'unlashadi. Agar ustoz talabaga faqat topshiriq berib, uning shaxsiy rivojlanishiga befarq bo'lsa, ta'lim tarbiyaviy kuchini yo'qotadi. Agar talaba ustozni faqat baho qo'yuvchi shaxs sifatida ko'rsa, ilm olish jarayoni ma'naviy muloqotdan uziladi.

Tavozu So'fi Ollohyor asarlarida insonni kibrdan saqlaydigan fazilat sifatida talqin qilinadi. Tavozu o'zini kamsitish emas, o'zini to'g'ri baholash, bilim va mavqe orqali boshqalardan ustunlik da'vo qilmaslik, o'rganishdan to'xtamaslik, xatoni tan olish va tanqiddan to'g'ri xulosa chiqarish madaniyatidir. Ilmiy muhitda tavozu juda zarur. Yosh tadqiqotchi o'z mavzusida ish olib borar ekan, avvalgi olimlar merosiga hurmat bilan qarashi, manbalarni halol ko'rsatishi, o'z fikrini dalil bilan asoslashi, tanqidni dushmanlik emas, rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qilishi kerak. So'fi Ollohyor merosidagi tavozu g'oyasi ilmiy madaniyat va akademik etika uchun muhim tarbiyaviy asos bo'la oladi[10].

Mutafakkir asarlarida adolat shaxsiy axloq bilan ijtimoiy munosabatni bog'laydigan mezondir. Adolat insonning o'z nafsiga, oilasiga, shogirdiga, ustoziga, jamoasiga va jamiyatga munosabatida me'yorni saqlashi bilan bog'liq. Ta'limda adolat baholashning xolisligi, talabalarga teng imkoniyat yaratish, intizom talablarini bir xil qo'llash, shaxsni kamsitmaslik va mehnatni to'g'ri qadrlash orqali namoyon bo'ladi. So'fi Ollohyor qarashlari adolatni faqat huquqiy tushuncha sifatida emas, balki qalbda shakllanadigan axloqiy mas'uliyat sifatida ko'rsatadi.

So'fi Ollohyor asarlarida axloqiy tarbiyaning tarkibiy tuzilishi bir necha ma'naviy qatlamdan iborat. Bir qatlam qalb pokligi bilan bog'liq. Bu yerda inson o'z niyatini, istagini, hirsini, nafsini, g'azabini va kibrini tanishi kerak. Yana bir qatlam ijtimoiy muomalaga tegishli. Unda ota-onaga hurmat, ustozga ehtirom, do'stlik, qo'shnichilik, mehr-oqibat, vafo va adolat kabi sifatlar ustuvor bo'ladi. Keyingi qatlam amaliy faoliyat bilan bog'liq. Bu darajada insonning ilmi, kasbi, mehnati, va'dasi, jamoadagi roli va jamiyatga foydasi axloqiy mezon bilan baholanadi. Shu sababli So'fi Ollohyor merosida tarbiya bir martalik ta'sir emas, balki inson hayotining barcha bosqichlarini qamrab oladigan uzluksiz jarayondir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, So'fi Ollohyor asarlaridagi axloqiy tarbiya tizimi zamonaviy pedagogikadagi qadriyatli yondashuv bilan uyg'un. Qadriyatli yondashuvda ta'lim faqat bilim berishga xizmat qilmaydi, balki shaxsda hayotga ma'noli munosabat, mas'uliyat, vijdon, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikni shakllantiradi. So'fi Ollohyor asarlarida ham bilim o'z-o'zidan maqsad emas. U insonni to'g'ri yo'lga boshlashi, uni odamlarga foydali, o'z nafsini jilovlaydigan, halol va odobli shaxsga aylantirishi kerak[11].

So'fi Ollohyor qarashlarini O'zbekiston ta'lim muassasalarida amaliy qo'llashning bir necha samarali yo'nalishi mavjud. Adabiyot darslarida "Sabot ul-ojizin"dan olingan parchalar badiiy matn sifatida o'rganilishi bilan birga, ulardagi axloqiy tushunchalar hayotiy vaziyatlar bilan bog'lanishi mumkin. Masalan, sabr haqidagi baytlar talabaning ilmiy izlanishdagi qiyinchiliklari, halollik haqidagi qarashlar akademik halollik, odob haqidagi fikrlar ijtimoiy tarmoqlardagi muomala madaniyati bilan bog'lansa, matn o'quvchi uchun tarixiy yodgorlik emas, hayotiy qo'llanmaga aylanadi.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishlarida So'fi Ollohyor qarashlari shaxs tarbiyasi nazariyasi bilan bog'lab o'rganilishi mumkin. Bu yerda nafs tarbiyasi o'zini o'zi boshqarish, sabr irodaviy sifat, halollik kasbiy etika, odob kommunikativ madaniyat, tavozu refleksiv fikrlash, adolat ijtimoiy mas'uliyat sifatida talqin etiladi. Bunday yondashuv talabaga mumtoz merosni yodlash uchun emas, kasbiy faoliyatida qo'llash uchun o'rganish imkonini beradi[12].

Tarbiya soatlari va ma'naviyat mashg'ulotlarida So'fi Ollohyor asarlaridan "axloqiy vaziyat tahlili" usulida foydalanish samarali. Masalan, talabalarga quyidagi vaziyat beriladi. Guruhda bir talaba

mustaqil ishni internetdan tayyor holda olib topshirdi. U yuqori baho oldi, lekin keyin bu holat aniqlandi. Guruhdoshlari bu ishni turlicha baholadi. Kimdir buni aqllilik dedi, kimdir adolatsizlik dedi. Mashg'ulotda So'fi Ollohyor asarlaridagi halollik, ilm va amal birligi, vijdon, nafs tarbiyasi tushunchalari asosida vaziyat tahlil qilinadi. Bunday topshiriq talabalarda axloqiy fikrlash, dalillash, o'z pozitsiyasini himoya qilish va xulqni baholash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Raqamli ta'lim muhitida ham So'fi Ollohyor merosi muhim ahamiyat kasb etadi. Bugun yoshlar sun'iy intellekt, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va ochiq axborot manbalaridan keng foydalanmoqda. Bu imkoniyatlar bilim olishni yengillashtiradi, ammo axloqiy mas'uliyatni ham kuchaytiradi. Sun'iy intellekt yordamida matn tayyorlash, internetdan manba olish, elektron testlar, onlayn muloqot va masofaviy ta'lim jarayonida halollik, manba ko'rsatish, mustaqil fikr, boshqalar mehnatiga hurmat, axborotni tekshirish madaniyati zarur. So'fi Ollohyorning ilmni amal va vijdon bilan bog'lash g'oyasi raqamli muhitdagi axloqiy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi[13].

Natijalar shuni ko'rsatadiki, So'fi Ollohyor asarlaridagi axloqiy tarbiya quyidagi amaliy yo'nalishlarda foydali bo'lishi mumkin: yoshlarda ichki nazoratni kuchaytirish, akademik halollikni shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmatni oshirish, ustoz-shogird munosabatlarini ma'naviy mazmun bilan boyitish, kasbiy etikani mustahkamlash, raqamli madaniyatni axloqiy asosda rivojlantirish va ta'lim muassasalarida tarbiyani formal tadbirdan hayotiy muloqotga aylantirish. Bu yo'nalishlar O'zbekistonning uzluksiz ma'naviy tarbiya siyosati bilan ham mazmunan bog'liq.

Muammolar ham mavjud. So'fi Ollohyor asarlarining tili zamonaviy o'quvchi uchun ba'zan murakkab tuyuladi. Ayrim diniy-tasavvufiy istilohlarni izohsiz tushunish qiyin. Agar asar faqat qiroat yoki yodlash obyektiga aylansa, uning tarbiyaviy ta'siri cheklanadi. Shu bois sharhli nashrlar, soddalashtirilgan lug'atlar, interfaol mashg'ulotlar, elektron resurslar, infografika, audio va video darslar tayyorlash zarur. Yana bir muammo shundaki, axloqiy tarbiya natijasini o'lchash oson emas. Halollik, sabr, odob, tavozu kabi sifatlar test balli bilan to'liq baholanmaydi. Buning uchun kuzatuv, refleksiv yozuv, portfolio, guruhdagi faoliyat, ijtimoiy loyiha, bahs-munozara va amaliy vaziyat tahlilidan foydalanish kerak[14].

So'fi Ollohyor merosini rivojlantirish yo'llari orasida uni ta'lim dasturlariga metodik jihatdan to'g'ri kiritish muhim. Uni faqat diniy matn sifatida emas, ma'naviy-axloqiy tarbiya manbai, milliy adabiy meros namunasi, pedagogik fikr taraqqiyotining muhim qismi sifatida o'rganish maqsadga muvofiq. Oliy ta'limda "Mumtoz adabiyot va axloqiy tarbiya", "Tasavvufiy adabiyotda komil inson g'oyasi", "So'fi Ollohyor merosining pedagogik ahamiyati" kabi maxsus seminarlar tashkil etish mumkin. Maktab ta'limida esa asardan yoshga mos qismlar tanlanib, odob, halollik, sabr, ilmga hurmat, ustoz qadri kabi mavzularga bog'lab o'qitilishi mumkin.

Xulosa

So'fi Ollohyor asarlarida axloqiy tarbiya insonni ichki jihatdan o'zgartirishga qaratilgan chuqur ma'naviy jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Uning ta'limotida axloq tashqi ko'rinish, rasmiy qoida yoki oddiy nasihat emas. Axloq insonning niyati, qalbi, so'zi, amali, ilmi, kasbi va jamiyatdagi munosabatida namoyon bo'ladigan hayotiy mezonidir. Mutaakkir merosidagi nafs tarbiyasi, ilm va amal birligi, sabr, halollik, odob, ustozga hurmat, adolat, tavozu kabi tushunchalar bugungi ta'lim-tarbiya tizimida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

So'fi Ollohyor merosining O'zbekiston uchun muhimligi shundaki, u milliy adabiy an'ana, xalq pedagogikasi, tasavvufiy ma'rifat va zamonaviy tarbiyaviy ehtiyojlarni birlashtirish imkonini beradi. Hozirgi davrda yoshlar ko'p axborot oladi, ammo har qanday axborot ma'naviy kamolotga xizmat qilmaydi. Shuning uchun ta'lim jarayonida bilim bilan birga vijdon, mas'uliyat, halollik, muloqot madaniyati va ichki nazoratni shakllantirish zarur. So'fi Ollohyor asarlari ana shu vazifani milliy ma'naviy asosda bajarishga yordam beradi.

Ushbu merosdan samarali foydalanish uchun matnlarni zamonaviy o'quvchiga yaqinlashtirish, sharhli materiallar tayyorlash, axloqiy vaziyatlar asosida o'qitish, akademik halollik va raqamli madaniyat bilan bog'lash, ustoz-shogird munosabatida tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirish talab etiladi. Shunda So'fi Ollohyor asarlari faqat mumtoz adabiyot yodgorligi sifatida emas, balki yoshlarni ma'naviy barkamol, halol, sabrli, mas'uliyatli va jamiyatga foydali shaxs qilib tarbiyalashga xizmat qiladigan amaliy pedagogik manba sifatida qadr topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son. – 2020-yil 23-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori. – 2019-yil 31-dekabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni. – 2022-yil 28-yanvar.
4. So‘fi Ollohyor. Sabot ul-ojizin / nashrga tayyorlovchi R. Zohid. – Toshkent: Cho‘lpon, 1991.
5. So‘fi Ollohyor. Sabot ul-ojizin / nashrga tayyorlovchilar Hoji Po‘latqori Muhammad Ali, Mahmud Hasaniy, Mirsolih Qosim. – Toshkent: Mehnat, 1991.
6. So‘fi Ollohyor. Sabotul ojizin sharhi. Ravoyihur Rayhon / nashrga tayyorlovchi R. Zohid. – Toshkent: Sharq, 2021.
7. Sirojiddinov Sh. So‘fi Ollohyor ilohiyoti. – Toshkent, 2001.
8. Haqqul I. Tasavvuf va she‘riyat. – Toshkent: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1991.
9. Komilov N. Tasavvuf. Birinchi kitob. – Toshkent: Yozuvchi, 1996.
10. Komilov N. Tasavvuf. Ikkinchi kitob. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1999.
11. Orzibekov R. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
12. Zohid R. Sabot ul-ojizinning matniy va ma‘rifiy xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2000.
13. Boysoatov M. “Sabot ul-ojizin” hikoyatlarining manbalari va matniy tadqiqi // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2023. – 3-jild, 3-son. – B. 873–879.
14. Muxanova M.E. So‘fi Ollohyorning “Sabot ul-ojizin” asarida ustoz va shogirdlik an‘analarining aks etishi // Tadqiqotlar. – 2024. – 30-jild, 2-son. – B. 164–167.
15. Alimova D.A. Milliy ma‘naviyat va yoshlar tarbiyasi masalalari. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2018.
16. Karimov N. O‘zbek mumtoz adabiyoti va ma‘naviy qadriyatlar. – Toshkent: Fan, 2015.
17. Jo‘rayev N. Ma‘naviyat asoslari va milliy tarbiya. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2017.
18. Quronov M. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2007.
19. Mahmudov N. Til, ma‘naviyat va ma‘rifat. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2010.
20. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.